

УДК 330.101

Холявко Н.І.

*кандидат економічних наук, доцент,
Чернігівський національний технологічний університет*

Вербицька А.В.

*кандидат наук з державного управління,
Чернігівський національний технологічний університет*

Децюк Т.М.

*кандидат педагогічних наук,
Чернігівський національний технологічний університет*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ БЛОКІВ ІНТЕГРОВАНОЇ МОДЕЛІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ QUADRUPLE HELIX

Метою статті є концептуалізація інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти України за концепцією Quadruple Helix («держава – підприємницький сектор – вища освіта – громадськість»). Досягнення поставленої мети передбачало задіяння кількох концептуальних підходів. Пропонована модель включає економічний, педагогічний та управлінський блоки й орієнтована на підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в Україні шляхом посилення її інтернаціоналізації, забезпечення інклюзивного підходу до навчання (особливо в частині професійної освіти) та інтеграції до інноваційних бізнес-ланцюжків. Очікуваним результатом упровадження розробленої інтегрованої моделі є вирішення проблеми низької конкурентоспроможності вищої освіти в Україні, її обмеженої привабливості для споживачів, бізнесу та міжнародних партнерів.

Ключові слова: вища освіта, університет, інтегрована модель, комерціалізація, інтернаціоналізація, позааудиторна робота, концепція Quadruple Helix.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ БЛОКІВ ІНТЕГРИРОВАНОЇ МОДЕЛІ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ВИЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ ПО КОНЦЕПЦИИ QUADRUPLE HELIX

Холявко Н.И., Вербицкая А.В., Децюк Т.Н.

Целью статьи является концептуализация интегрированной модели конкурентоспособного высшего образования Украины по концепции Quadruple Helix («государство – предпринимательский сектор – высшее образование – общественность»). Достижение поставленной цели предусматривало задействование нескольких концептуальных подходов. Предлагаемая модель включает экономический, педагогический и управленческий блоки и ориентирована на повышение конкурентоспособности высшего образования в Украине путем усиления ее интернационализации, обеспечения инклюзивного подхода к обучению (особенно в части профессионального образования) и интеграции в инновационные бизнес-цепочки. Ожидаемым результатом внедрения разработанной интегрированной модели является решение проблемы низкой конкурентоспособности высшего образования в Украине, ее ограниченной привлекательности для потребителей, бизнеса и международных партнеров.

Ключевые слова: высшее образование, университет, интегрированная модель, коммерциализация, интернационализация, внеаудиторная работа, концепция Quadruple Helix.

CONCEPTUALIZATION OF THE INTEGRATED MODEL OF COMPETITIVE HIGHER EDUCATION IN UKRAINE WITHIN THE QUADRUPLE HELIX CONCEPT

Kholiavko Nataliia, Verbytska Anna, Detsiuk Tetiana

The article proposes the conceptual foundations for the development and implementation of the integrated model of competitive higher education within the Quadruple Helix concept. The proposed model includes economic, pedagogical and managerial units; the model focuses on increasing the competitiveness of higher education in Ukraine by enhancing its internationalization, providing an inclusive teaching approach (especially in the field of vocational education) and integration into innovative business chains. The expected result of implementation of the integrated model is solving the problem of low level of competitiveness of higher education in Ukraine, its limited attractiveness for consumers, business and international partners. Indirect expected results include the following: 1) stimulation of regional innovation development based on knowledge and competencies; 2) achievement of synergistic effects of cooperation between business-government-higher education-civil society and other sectors of the national economy of Ukraine (in particular, knowledge-intensive and intensive);

3) *expansion of the students' competence base by implementing modern non-traditional forms of teaching; 4) strengthening of international cooperation in research; 5) solving the problem of universities' financial autonomy; increasing their ability to upgrade the research infrastructure; inviting leading scientific staff. The prospects for further research are to specify the approaches to improving the mechanisms of internationalization, commercialization, socialization and integration of higher education in Ukraine into the quadrilateral "higher education – government – business enterprise sector – civil society" (according to the Quadruple Helix concept) and into the European scientific and educational space.*

Keywords: higher education, university, integrated model, commercialization, internationalization, extra curriculum work, Quadruple Helix concept.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національна система вищої освіти стикається з низкою викликів, зумовлених тенденціями становлення інформаційної економіки. До однієї з найбільш важливих екстерналій для вітчизняного ринку праці та міжнародної конкурентоспроможності країни належить проблема низької конкурентоспроможності системи вищої освіти України. До драйверів проблеми відносять дезінтегрованість вищої освіти відносно ланцюгів створення доданої вартості, переважання традиційних/неіklusивних форм навчання, затягування з оновленням професійних компетенцій, а також обмежену пропозицію освітніх продуктів (відсутність ефективного ринку освітніх послуг), спричинену відсутністю дієвих інструментів мотивації науково-педагогічного персоналу. Поряд із цим розвиток системи супроводжується проблемами *контекстуального характеру* (нерелевантності чи невідповідності освітнього процесу і дослідницької тематики запитам реального сектору економіки); *фінансовими* (низька диверсифікованість джерел фінансування, недостатній рівень фінансової автономії університетів); *нормативно-правовими* (неузгодженість положень чинного законодавства в частині комерціалізації університетами об'єктів інтелектуальної власності, низький рівень фактичного захисту прав інтелектуальної власності в країні); *організаційно-економічними* (нерозвиненість механізмів комерційного трансферу результатів наукових досліджень); *матеріально-технічними* (застаріле обладнання навчальних аудиторій і наукових лабораторій; нерозвиненість елементів інноваційної та інформаційної інфраструктури); *проблемами узгодженості та комунікації* (відсутність ефективних мотиваційних механізмів для співпраці економічних суб'єктів у сферах вищої освіти, науки, інновацій); *інтернаціоналізаційними проблемами* (слабкі конкурентні позиції національної системи вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг).

Як наслідок, у розрахунку на одного студента у вищій освіті України витрачається значно менше, ніж у розвинених країнах світу, що стримує її потенціал для розвитку та знижує привабливість для споживачів, провокуючи міграцію абітурієнтів до країн Європейського Союзу. У зв'язку із цим актуальним для України є застосування підходу Quadruple Helix, спрямованого на збалансовану інтеграцію сектору вищої освіти (вищих навчальних закладів, науково-педагогічних працівників, студентів і випускників), індустрій/бізнесу (підприємств, ринку праці), держави (Міністерства освіти і науки, Міністерства фінансів, Міністерства молоді та спорту, інших регуляторів) і громадського сектору (неурядових організацій, що функціонують у сфері освіти, кінцевих споживачів) задля досягнення ефектів синергії від їх взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення напрямів модернізації систем вищої освіти

досліджується експертами країн ОЕСР, МВФ, Європейської Комісії, а також національних агенцій окремих країн (Австралії, США, Великобританії, Нідерландів, Ірландії). Вагомий внесок у наукове розв'язання цієї проблеми зробили вітчизняні та закордонні вчені: Л. Антонюк, М. Дебич, В. Зінченко, С. Курбатов, Н. Мешко, Н. Рибка, І. Сікорська, В. Сацк. Зокрема, Л. Антонюк досліджено питання інноваційного розвитку вищих навчальних закладів [1]. М. Дебич проаналізовано європейський підхід до інтернаціоналізації та огляд національних стратегій інтернаціоналізації систем вищої освіти країн ЄС [2]. А. Сбруєвою окреслено сутність поняття «інтернаціоналізація вищої освіти» та охарактеризовано цільові пріоритети, змістові засади та механізми реалізації комплексної європейської стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, визначено пріоритетні завдання розроблення національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти України [3].

Теоретико-прикладні засади дослідження моделі Quadruple Helix закладено Е. Караянісом і Д. Кемпбеллом [5] (2009 р.). У низці спільних робіт зазначеними вченими досліджується роль різних секторів економіки в реалізації інноваційних процесів (причому як учасників процесів, так і розпорядників/співвласників досягнутих результатів) [5]. Quadruple Helix за своєю суттю є логічним розвитком моделі потрійної спіралі Triple Helix, запропонованої Г. Іцковіцем і Л. Лейдерсдорфом [6].

Х. Ейтковіцем проаналізовано спроможність до генерування динамічних інновацій у рамках концепції «потрійної спіралі» Triple Helix [6]. Р. Хеллсом та ін. проаналізовано національні політики та програми у сфері інтернаціоналізації вищої освіти [7], а Дж. Гудзіком визначено чинники її успішності [8]. Європейською Комісією проводяться регулярні дослідження та огляди найкращих практик модернізації систем вищої освіти в країнах ЄС, зокрема у сфері професійної освіти, пропонується спільна візія до формування освітньо-наукового простору, а також робиться акцент на комплексному (інтегрованому) регулюванні трансформації систем освіти та науки для максимального підвищення їх ефективності та інклюзії у формуванні доданої вартості на рівні ЄС.

Незважаючи на вищезазначене, у сфері модернізації вищої освіти структурна трансформація складних дезінтегрованих інституційних систем потребує комбінації різних інструментів регулювання та ефективних систем моніторингу й оцінювання ефективності їх застосування. Для цього у статті пропонується інтегрований підхід до побудови конкурентоспроможної моделі вищої освіти в умовах становлення інформаційної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є концептуалізація інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти України за концепцією Quadruple Helix.

Досягнення поставленої мети передбачало задіяння кількох концептуальних підходів: 1) інтернаціоналізації вищої освіти в рамках концепції Quadruple Helix; 2) комерціалізації відносин між стейкхолдерами шляхом застосування ринкових інструментів регулювання; 3) поглиблення компетентнісної диверсифікації; 4) академічної доброчесності.

Робочі гіпотези:

– ефективність та якість освітньої діяльності залежать не стільки від обсягів фінансування, скільки від спроможності ефективно використовувати людські ресурси та соціальну інфраструктуру, інтегруватися у ланцюги створення доданої вартості (зокрема, міжнародні та транснаціональні), а також відповідати поточним і майбутнім потребам споживачів;

– модель вищої освіти має поєднувати соціальну інфраструктуру, ефективний механізм передачі/набуття компетенцій, лідерство у забезпеченні якості освітніх послуг, ринковий (конкурсний, грантовий) механізм автономного функціонування закладів вищої освіти та ефективну систему бюджетного фінансування, орієнтовану на результат;

– сучасні механізми модернізації вищої освіти, що використовуються у країнах – світових лідерах у цій сфері, мають бути адаптовані з урахуванням інституційного середовища та бюджетних обмежень України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі проведеного дослідження покладено концепцію Т. Кностера [10] щодо лідерства та управління перетвореннями складних систем у вигляді шестикомпонентної матриці (візія + консенсус + навички + стимули + ресурси + план дій = успіх реформи), яка була розроблена і використана для реформування систем вищої освіти США та Великобританії. Нами пропонується використання цієї матриці як горизонтальної рамки для модернізації системи вищої освіти в Україні. Об'єктом нашого дослідження стали соціально-економічні відносини у сфері модернізації вищої освіти у рамках концепції Quadruple Helix: «людський капітал (освіта) – економічний капітал (економіка) – політичний і правовий капітал (уряд, стратегія) – громадянське суспільство (соціальні, суспільно-економічні інститути)» для формування регіональних стратегій smart-спеціалізації. Предмет дослідження визначено як міждисциплінарний комплекс теоретичних, методологічних та практичних засад інтернаціоналізації, комерціалізації, реалізації компетентнісного підходу, кластеризації та фіскального стимулювання в процесі модернізації національної вищої освіти.

Розбудова дієвої моделі конкурентоспроможної вищої освіти, на нашу думку, можлива на основі інтегрованого підходу. По-перше, йдеться про залучення до процесів планування, організації та реалізації модернізаційних заходів усіх стейкхолдерів – підприємців, громадських діячів, представників органів державної влади у сферах освіти й науки, тобто суб'єктів різних секторів моделі Quadruple Helix. По-друге, йдеться про узгоджене поєднання педагогічних, економічних, управлінських аспектів. Забезпечення високої конкурентоспроможності національної системи вищої освіти вимагає перманентного підвищення якості освітніх послуг, упровадження нових форм і методів аудиторного та позааудиторного навчання з орієнтацією на максимально повне задоволення потреб

роботодавців щодо професійної, кваліфікаційної та компетентнісної структури випускників; фахового стратегічного планування розвитку, включаючи інтернаціоналізацію системи вищої освіти та університетів зокрема (на загальнодержавному й інституційному рівнях); диверсифікації фінансових джерел, а саме в частині комерціалізації результатів наукових досліджень учених закладів вищої освіти, що актуалізується в контексті розширення фінансової автономії українських університетів. Виходячи із цього, пріоритетними з погляду впровадження вважаємо блок формування компетенцій, затребуваних на ринку праці, блок комерціалізації результатів наукових досліджень, блок інтернаціоналізації вищої освіти. Нижче проаналізуємо ці блоки інтегрованої моделі.

Блок формування компетенцій, аплікабельних на ринку праці

Сучасний ринок праці характеризується високою динамічністю; перманентно змінюються вимоги роботодавців до професійної, кваліфікаційної та компетентнісної структури випускників закладів вищої освіти. Інформатизація національної економіки актуалізує необхідність розвитку у студентів навичок інформаційної та медіаграмотності, кібербезпеки, критичного мислення. У таких умовах система вищої освіти та її суб'єкти (університети, інститути, академії) задля збереження своєї конкурентоспроможності мають бути гнучкими, резильєнтними, спроможними адаптуватися до нових викликів екзогенного середовища. Задоволення запитів роботодавців вже неможливо досягнути лише інструментами формальної освіти. На наше стійке переконання, традиційні форми навчання повинні доповнюватися інноваційними; нагальною є потреба оновлення матеріально-технічної бази університетів, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій; поширення потреби практика дуальної освіти; активізується необхідність розширення можливостей дистанційного здобуття якісної вищої освіти; подальшого вдосконалення мають зазнати програми навчання протягом життя. Вагомі перспективи в модернізації підходів до підготовки висококваліфікованих кадрів має позааудиторна робота закладів вищої освіти. Збалансоване комбінування аудиторної та позааудиторної діяльності дасть змогу сформувати у студентів не лише hard skills, а й soft skills, забезпечуючи, таким чином, зростання їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Своєю чергою, підвищення рівня конкурентоспроможності випускників позитивно впливає на конкурентні позиції університету на ринку освітніх послуг. Виходячи з наведеного вище, одним з основних в інтегрованій моделі конкурентоспроможної вищої освіти нами виокремлено блок формування професійно важливих компетенцій у студентів у позааудиторній роботі. Структурно у цьому блоці виділено системно-функціональну, змістовну, організаційно-технологічну та результативну компоненти (рис. 1).

Розглянемо детальніше компоненти блоку формування професійних компетенцій інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти:

1. Системно-функціональна компонента. Метою впровадження даного блоку інтегрованої моделі є підвищення ефективності процесу формування професійно важливих компетенцій у здобувачів вищої освіти у форматі позааудиторної роботи з ними.



Рис. 1. Блок формування професійних компетенцій інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти

Джерело: побудовано авторами

Відповідно до цієї мети, завданнями визначено: формування та розвиток у студентів сукупності специфічних особистісних якостей, умінь і навичок; створення в освітніх установах передумов, необхідних для розвитку професійно важливих компетенцій студентів; стимулювання трансформації ролей науково-педагогічних працівників у позааудиторній роботі з молоддю; диверсифікація джерел фінансування студентських проектів, що реалізуються в межах позааудиторної роботи; впровадження інноваційних методів та форм позааудиторної роботи з молоддю, а також сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

2. *Змістова компонента.* Базові принципи впровадження даного блоку інтегрованої моделі:

- актуальності – чітка відповідність позааудиторної роботи поточним запитам ринку праці; моніторинг університетами тенденцій соціально-економічного розвитку країни та прогнозування потреби роботодавців у кадрах;

- мультидисциплінарності – базування позааудиторної роботи на знаннях і підходах різних наук (що

дасть змогу доповнити прогалини аудиторної теоретичної підготовки); залучення до реалізації проектів позааудиторної діяльності студентів різних спеціальностей і спеціалізацій;

- креативності – забезпечення зацікавленості здобувачів вищої освіти проектами та заходами позааудиторної роботи вимагає застосування творчого підходу, прояву креативності як у плануванні, так і в їх організації.

Основні підходи, що використовуються у процесі формування професійних компетенцій у студентів в позааудиторній роботі:

- системний – інтегрування позааудиторної роботи в загальну систему аудиторного навчання, перетворення її на логічне продовження аудиторних занять, на невід’ємний складник системи підготовки кадрів в умовах закладів вищої освіти;

- діяльнісний – опрацювання набутих в аудиторному форматі теоретичних знань на реальних практичних кейсах, у ході реалізації активностей, заходів і проектів позааудиторної діяльності;

- індивідуальний – урахування знань, уподобань, можливостей студентів під час формулювання їх завдань у рамках позааудиторної роботи, що актуалізується з огляду на об'єднання позааудиторними заходами представників різних напрямів і спеціальностей.

3. *Організаційно-технологічна компонента.* Ми пропонуємо такі педагогічні умови розвитку професійно важливих компетенцій у студентів у процесі позааудиторної роботи:

- міжфакультетська взаємодія – з одного боку, залучення до планування, організації та здійснення позааудиторних заходів науково-педагогічних працівників різних факультетів і кафедр закладу вищої освіти; з іншого – підключення до процесів реалізації проектів, активностей та заходів позааудиторної роботи здобувачів вищої освіти різних спеціальностей;

- спеціально облаштовані студентські креативні простори – організація комфортного сучасного простору з дружньою, довірливою атмосферою (кімната відпочинку, креативний простір у бібліотеці, стартап-центри, студентський хаб, арт-сад під відкритим небом та ін.);

- вмотивованість сторін – моральне та матеріальне стимулювання студентів і науково-педагогічних працівників до участі в позааудиторній діяльності;

- супервізія позааудиторної роботи викладачами-фасилітаторами – трансформація ролей науково-педагогічних працівників у позааудиторній роботі з керівників на фасилітаторів, порадників, наставників; міждисциплінарна гармонізація дидактичних методів і технологій позааудиторної роботи; доцільним вважаємо створення методичних об'єднань керівників різних форм позааудиторної роботи зі студентами, де б вирішувалися всі питання, що стосуються виховної роботи, здійснювався обмін досвідом, розбір нестандартних ситуацій;

- обов'язковий характер позааудиторної роботи – завдяки інтеграції аудиторної та позааудиторної роботи та з огляду на поступове скорочення обсягів аудиторного навчання певна частка практичних вправ і завдань може бути виконана студентами в процесі участі в позааудиторних заходах.

До організаційно-технологічної компоненти аналізованого блоку інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти нами включено операційний складник. У межах цього складника виокремлено:

- 1) напрями: робота зі студентами різних спеціальностей (реалізується через форми та методи позааудиторної роботи з молоддю) і робота з науково-педагогічними працівниками (реалізується шляхом формування у представників професорсько-викладацького складу навичок роботи в ролі тренера-фасилітатора, а також методичного забезпечення їхньої діяльності);

- 2) методи роботи зі студентами (інтерактивні заходи, тематичні тренінги, конкурси, фестивалі, настільні ігри, проекти) та з науково-педагогічними працівниками (майстер-класи, круглі столи, тренінги, конкурси, консультації);

- 3) форми роботи зі студентською молоддю: школа Start-up, школа тьюторів, школа тренінгів, клуб інтелектуальної молоді, клуби за інтересами (творчого спрямування, агенція проєктів, студентська PR-агенція, об'єднання волонтерів, професійні об'єднання за напрямом підготовки, органи студентського самоврядування та ін.).

4. *Результативна компонента* включає критерії оцінки рівня сформованості компетенцій та діагностичний інструментарій, відповідний конкретному напрямку підготовки здобувачів вищої освіти в університетах.

Блок комерціалізації результатів наукових досліджень закладів вищої освіти

Як уже було зазначено вище, у сучасних умовах інформатизації економіки заклади вищої освіти поступово стають повноправними учасниками економічних процесів. Зменшення бюджетного фінансування стимулює університети до пошуку нових джерел фінансових ресурсів. Реформаційні процеси в національній системі вищої освіти рухаються в напрямі розширення автономії університетів; щоправда, найбільш складно реалізуються ті з них, що стосуються фінансової автономії.

Одним із найбільш перспективних і добре апробованих у світовій практиці напрямів диверсифікації джерел фінансування університетів є комерціалізація результатів їхніх наукових досліджень. Однак в Україні даний напрям досі є недостатньо розвиненим.

До економіко-правових проблем комерціалізації результатів наукових досліджень закладів вищої освіти України варто віднести такі: труднощі з бухгалтерським обліком патентів та інших охоронних документів, створених за бюджетні кошти; відсутність ефективного правового механізму фінансування інноваційних проєктів університетів; необхідність фахової підготовки спеціалістів з інноваційного менеджменту, захисту прав інтелектуальної власності, трансферу технологій у реальний сектор економіки, маркетингу і комерціалізації результатів наукових досліджень у промисловості; наявність «розриву» між суб'єктами секторів вищої освіти, підприємництва, держави та суспільства (за моделлю Quadruple Helix) та ін.

Схематичну інтерпретацію блоку комерціалізації результатів наукових досліджень інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти за концепцією Quadruple Helix представлено на рис. 2.

Вхідними ресурсами в блоці є проєкти із запитами бізнесу на наукові розробки; отримані вченими результати досліджень, придатні до практичного впровадження і комерційного використання. Потужні компанії-інноватори мають у своїй структурі власні дослідницькі центри. Механізми науково-технічного співробітництва таких компаній із сектором вищої освіти практично нерозвинені. Відповідно, для України більш типовим «входом» блоку комерціалізації результатів наукових досліджень є другий із вищезазначених: розробки, винаходи, ноу-хау, інновації, технології, інформація та знання, згенеровані вченими закладів вищої освіти. Компонентами цього блоку нами визначено такі:

- *правовий* – оформлення прав інтелектуальної власності, у тому числі патентування в національних та іноземних відомствах; юридичний супровід і захист;

- *маркетингово-інформаційний* – ідентифікація комерційної привабливості результатів наукових досліджень, їх піар, промоція та просування на ринок, поширення інформації серед потенційних інвесторів, розширення каналів збуту та ін.;

- *бізнесово-комунікаційний* – пошук та переговори з інвесторами, партнерами, інноваційно активним підприємствами, іншими стейкхолдерами, укладення договорів/контрактів на передачу прав на викорис-

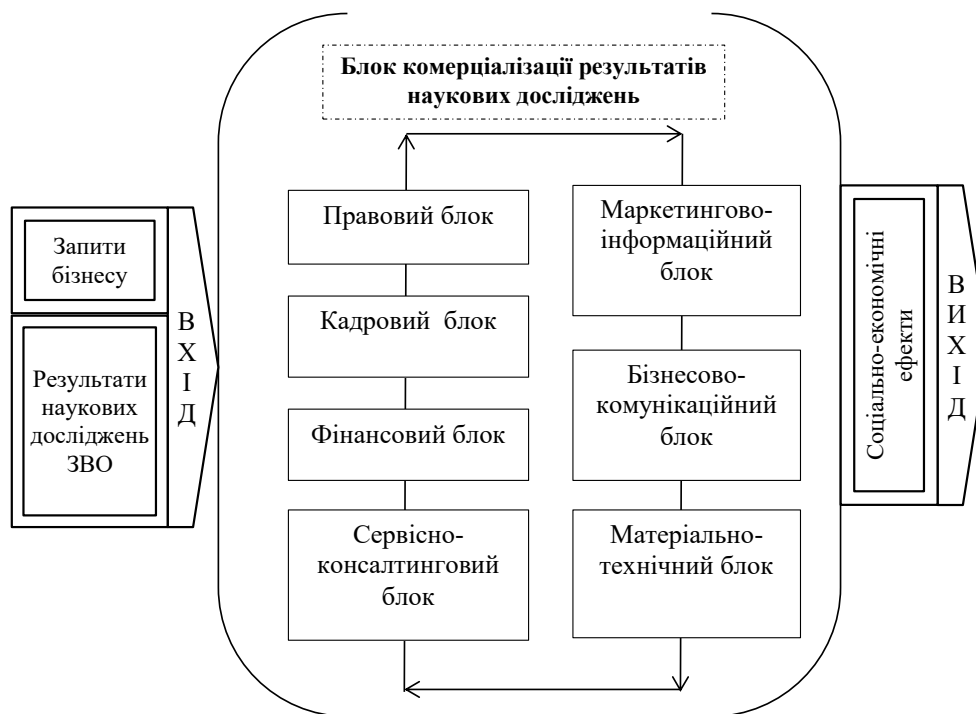


Рис. 2. Схема блоку комерціалізації результатів наукових досліджень закладів вищої освіти

Джерело: побудовано авторами

тання об’єктів інтелектуальної власності (зокрема, з використанням технології blockchain);

- *сервісно-консалтинговий* – післяпродажне обслуговування, продовження дослідницьких процесів з удосконалення винаходів і розробок;

- *кадровий* – висококваліфіковані фахівці вузької спеціалізації: патентні повірені, юристи із захисту прав інтелектуальної власності, бухгалтери, оцінщики, аудитори, економісти, маркетологи у сфері трансферу та комерціалізації результатів наукових досліджень;

- *матеріально-технічний* – інфраструктурні об’єкти: центри трансферу технологій чи офіси комерціалізації, наукові парки, технопарки, технополіси, startup-компанії, бізнес-інкубатори і т. п.;

- *фінансовий* – диверсифікація джерел фінансування, залучення додаткових інвестицій, фандрайзинг, проектно-грантова діяльність, створення спеціалізованих ендавмент-фондів та ін.

Успішна реалізація блоку комерціалізації результатів наукових досліджень передбачає:

- надання закладам вищої освіти права на комерціалізацію об’єктів інтелектуальної власності, отриманих у ході виконання держбюджетних науково-дослідних робіт (включаючи закріплення за ними права на ці об’єкти);

- розширення фінансової автономії університетів, у тому числі під час розпорядження коштами, залученими від комерціалізації наукових розробок та інновацій (безвідносно джерел фінансування дослідницької діяльності);

- узгодження положень чинного законодавства в частині надання університетам реальних прав на створення спеціалізованих структур або малих підприємств

(виступати їх співзасновником), націлених на комерціалізацію дослідницьких результатів як об’єктів права інтелектуальної власності (із можливістю самостійно розпоряджатися та розподіляти отримані фінансові ресурси);

- стимулювання розвитку інноваційно активних підприємств та їх зближення із сектором вищої освіти шляхом надання пільг в оподаткуванні чи іншої державної підтримки таким підприємствам та створення спеціального (пільгового) режиму для фірм, створених на базі закладів вищої освіти (при наукових парках, бізнес-інкубаторах, інших локальних інноваційних центрах);

- стратегічне планування розвитку закладів вищої освіти – розроблення узгоджених стратегій з урахуванням тенденцій становлення інформаційної економіки та із включенням розділів щодо інноваційного розвитку університетів, сприяння комерціалізації їхніх розробок та зближенню з підприємницьким, державним і громадським секторами.

Блок інтернаціоналізації вищої освіти

В умовах глобалізації науково-освітнього простору забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти вимагає її інтернаціоналізації. Відповідно до цього, в інтегрованій моделі конкурентоспроможної вищої освіти нами виділено блок інтернаціоналізації (рис. 3). Цей блок інтегрує у собі традиційні цінності вітчизняних закладів вищої освіти, найкращі зарубіжні практики стратегічного планування міжнародної діяльності, актуальні тенденції міжнародної освіти та механізми гармонізації інтересів стейкхолдерів.

Стратегічні та поглиблені міжнародні зв’язки, взаємний обмін знаннями з установами у таргетованих

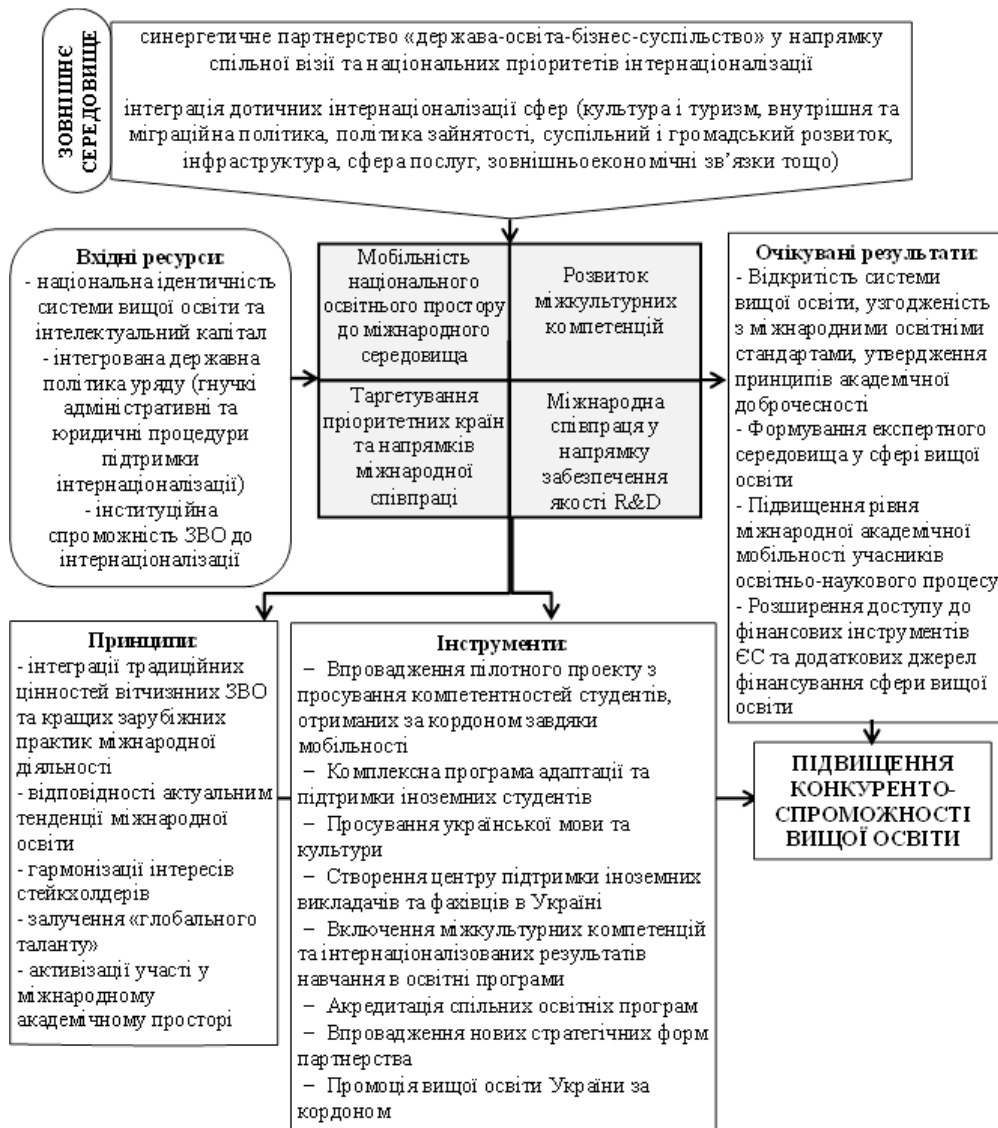


Рис. 3. Блок інтернаціоналізації інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти

Джерело: побудовано авторами

регіонах є важливими для національної системи вищої освіти, науки та національної економіки. Вища освіта виступає інструментом просування України у міжнародний простір. У внутрішньому контексті інтернаціоналізація розбудовує міжнародний досвід, міжкультурно інформоване та компетентне суспільство, міжнародно відкриті державні та приватні установи, які можуть залучити глобальний талант.

Довгостроковою метою блоку інтернаціоналізації є розвиток України як міжнародно привабливого та визнаного центру інтелектуального капіталу. Цей блок складається з чотирьох компонентів:

Компонент 1. Мобільність національного освітнього простору до міжнародного середовища. Мобільність створює цінність як для національної, так і для міжнародної вищої освіти та соціального середовища. Систематична мобільність як ключовий компонент якісного та відкритого освітнього простору дає змогу розширити горизонти студентів та посилити їхню здатність до міжособистісної взаємодії, а також сформувати

низку soft skills (таких як міжкультурна обізнаність, адаптивність, гнучкість, інновативність, продуктивність, мотивація, витривалість, здатність вирішувати проблеми та навички роботи в команді та в глобальному соціумі) [4].

На додаток до міжнародної мобільності студентів та науково-педагогічних працівників інтернаціоналізація вищої освіти України включає інтернаціоналізацію викладання, навчання та досліджень, співпрацю та конкурентоспроможність, адаптацію інституційних стратегій, національних і транснаціональних політик [9]. Інструменти стимулювання мобільності: розроблення пілотного проекту з просування компетентностей студентів, отриманих за кордоном завдяки мобільності; впровадження комплексної програми адаптації та підтримки іноземних студентів; промоція української мови та культури; створення центру підтримки іноземних викладачів та фахівців в Україні.

Компонент 2. Розвиток міжкультурних компетенцій. Українським закладам вищої освіти доцільно

впроваджувати високоякісні інтернаціоналізовані навчальні плани, які включають міжнародний вимір у всіх освітніх програмах та дисциплінах на всіх освітніх рівнях та в усіх галузях знань, зокрема іноземні. Сукупно це матиме позитивний вплив на конкурентоспроможність випускників університетів на національному та глобальному ринках праці. Поряд із цим важливо організувати проходження викладацьким складом українських університетів підвищення кваліфікації для розвитку їх готовності навчати культурно різноманітні групи студентів, функціонувати в міжкультурному середовищі, викладачами іноземною мовою. З іншого боку, вишами мають проводитися курси української мови та культури для іноземних студентів і викладачів. Інструменти стимулювання розвитку міжкультурних, соціальних та громадянських компетенцій студентів і викладачів: включення міжкультурних компетенцій та інтернаціоналізованих результатів навчання в освітні програми; акредитація спільних освітніх програм.

Компонента 3. Міжнародна співпраця у напрямі забезпечення якості наукових досліджень. За структурою інтернаціоналізація системи вищої освіти спирається на три складники: людські ресурси, дослідницька інфраструктура, управлінські практики (прийняття рішень, моніторинг та оцінка). Міжнародна науково-дослідна співпраця та ефективний трансфер наукових результатів спроможні підвищити конкурентні позиції України в глобальному просторі. Це, своєю чергою, вимагає значних фінансових асигнувань і координування дій стейкхолдерів (суб'єктів моделі Quadruple Helix – секторів вищої освіти, бізнесу, держави, громадськості). Інструменти стимулювання міжнародної науково-дослідної співпраці: державне фінансування міжнародної мобільності науковців та дослідників; імплементація нових стратегічних форм партнерства.

Компонента 4. Таргетування пріоритетних країн та напрямів міжнародної співпраці. У геополітичному контексті Україна належить до центру Європи, проте й досі розглядається як країна-транзит до прикордонних країн ЄС (Польщі, Словаччини, Угорщини). Окрім маркетингових та промокампаній (наприклад, програма Study in Ukraine), заходи мають фокусуватися на зміцненні стратегічних зв'язків між закладами вищої освіти різних країн світу. Інструменти даного блоку моделі: популяризація України та українських закладів вищої освіти серед іноземних студентів; просування міжнародної співпраці в регіоні Балтійського моря, групі країн Східного Партнерства; активізація академічної мобільності між Україною та ЄС.

Упровадження блоку інтернаціоналізації в рамках інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти націлене на вирішення таких проблем: закритість, незрозумілість і непрозорість національної системи вищої освіти; обмежена представленість вищої освіти України на міжнародній арені, зокрема внаслідок відсутності належного експертного, консалтингового, інформаційного, організаційного та логістичного державного супроводу; відсутність зрозумілої та послідовної національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти і чіткого механізму її імплементації; низький рівень міжнародної академічної мобільності всіх учасників освітнього процесу та наукової діяльності; відсутність стимулів до міжнародного співробітництва і запровадження результатів міжнародних освітніх

та дослідницьких проєктів; відповідно низька ефективність використання коштів міжнародних фондів; низький рівень володіння громадянами іноземними мовами; відсутність системи конкурсного відбору іноземних громадян на навчання в українських університетах, залучення їх виключно з метою отримання додаткових доходів. Вирішення перелічених вище проблем потребує реалізації комплексу системних та послідовних кроків, а саме:

1) залучення міжнародних експертів до процесів акредитації освітніх програм, а також усебічна підтримка міжнародної акредитації англійськомовних освітніх програм;

2) підтримка ініціатив закладів вищої освіти щодо розроблення й реалізації стратегій інтернаціоналізації як невід'ємної частини їх стратегічного розвитку, міжнародного співробітництва, академічної мобільності;

3) внесення змін до законодавства в частині спрощення процедури організації міжнародної двосторонньої академічної мобільності та залучення іноземців на навчання і викладання в університетах України;

4) забезпечення матеріальної мотивації наукових і науково-педагогічних працівників до представлення результатів досліджень у світовому дослідницькому просторі, а також до участі в розробленні та реалізації спільних освітніх програм із наданням подвійного диплому;

5) підтримка (на конкурсних засадах) вітчизняних наукових видань під час реалізації ними заходів із досягнення високих етичних наукових стандартів (дотримання Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors, забезпечення peer-review статей, провадження прозорої редакційної політики, недопущення конфлікту інтересів, зазначення внеску кожного зі співавторів у підготовці публікації тощо) та включення до світових наукометричних баз (Scopus, Thompson Reuters, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS) тощо);

6) забезпечення прозорості аналітики, моніторингу та звітності за всіма міжнародними проєктами закладів вищої освіти; гарантування широкої дисемінації їх результатів серед академічної спільноти;

7) формування інтегрованої політики уряду, що встановлює гнучкі адміністративні та юридичні процедури підтримки інтернаціоналізації, включає розроблення державної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти з урахуванням результатів реалізації міжнародних освітніх і дослідницьких проєктів, ґрунтується на синергетичному партнерстві в ланцюжку «держава – освіта – бізнес – суспільство» (Quadruple Helix) під час ідентифікації спільної візії та національних пріоритетів інтернаціоналізації.

Блок інтернаціоналізації в інтегрованій моделі конкурентоспроможної вищої освіти закладає базис для фінансування міжнародних договорів та програм, міжнародної мобільності та механізмів інтернаціоналізації. Активна та систематична участь у міжнародному академічному просторі є принципово важливою для підвищення якості української освіти і науки, просування соціокультурної, економічної та політичної співпраці з іншими спільнотами. Комунікуючи з іноземними освітніми закладами завдяки спільним проєктам Україна зможе зміцнити та розвинути свій профіль як міжнародно визнаного привабливого центра знань.

На наше переконання, успішна імплементація інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти України можлива лише на основі включення до відповідних процесів усіх стейкхолдерів. У цьому контексті ми керуємося концепцією чотириланкової спіралі Quadruple Helix. Зокрема, наголошуємо на важливості задіяння не лише закладів вищої освіти, а й суб'єктів секторів підприємництва (як роботодавців, замовників на підготовку висококваліфікованих кадрів та споживачів науково-технічної продукції), держави (профільні міністерства і відомства як регуляторів відносин у сферах вищої освіти і науки) і громадського сектору (зокрема, громадські організації у сфері вищої освіти, а також громадяни як споживачі освітніх послуг університетів). Синхронізація інтересів стейкхолдерів, скоординування їхньої діяльності, консолідація їхніх потенціалів (за stakeholder engagement approach) закладають базис ефективного впровадження пропонуваної моделі. Систематизовано отримувани стейкхолдерами синергетичні ефекти у розрізі трьох виокремлених блоків інтегрованої моделі можна представити так:

I – блок формування професійних компетенцій:

- громадський сектор – задоволення попиту населення на якісні освітні послуги;
- підприємницький сектор – задоволення попиту роботодавців у висококваліфікованих кадрах за професійною структурою та рівнем сформованості професійно важливих компетенцій;
- державний сектор – збалансування попиту і пропозиції на національному та регіональних ринках праці; зниження рівня безробіття, у тому числі молодіжного;
- сектор вищої освіти – підвищення конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти на внутрішньому ринку освітніх послуг завдяки зростанню рівня конкурентоспроможності їхніх випускників на ринку праці;

II – блок комерціалізації результатів наукових досліджень:

- сектор вищої освіти – апробація та впровадження результатів наукових досліджень університетів в реальному секторі економіки;
- державний сектор – активізація інноваційного та науково-технічного розвитку національної економіки;
- підприємницький сектор – економія витрат, модернізація виробництва за рахунок упровадження інноваційних результатів наукових досліджень; підвищення конкурентоспроможності за рахунок інноваційного розвитку;
- громадський сектор – задоволення попиту населення на інноваційні види продукції;

III – блок інтернаціоналізації:

- державний сектор – підвищення рівня представленості вітчизняних закладів вищої освіти в глобальному науково-освітньому просторі, поліпшення позицій у світових університетських рейтингах;
- сектор вищої освіти – залучення іноземних студентів, розширення їх географічної структури; запрошення закордонних професорів до викладання в українських вишах;
- громадський сектор – розширення можливостей громадян здобувати освіту в закордонних університетах;
- підприємницький сектор – підвищення продуктивності праці та результативності діяльності підприємства за рахунок найму випускників із міжнародним досвідом.

Однак досягнення вищеокреслених синергетичних ефектів потребує об'єднання зусиль зацікавлених осіб, а не перекладання відповідальності за модернізаційні процеси на суб'єктів системи вищої освіти. Внесок підприємницького сектору не повинен зводитися до інвестування діяльності університетів. Йдеться про налагодження стратегічного партнерства університетів і бізнесу за такими напрямками, як: участь підприємців у розробленні освітніх курсів і навчальних програм; ініціювання та проведення наукових досліджень; підтримка мобільності студентів. На загальнодержавному рівні вдосконалення потребує нормативно-правова база, що стосується питань визначення правового статусу університетів, рівня їхньої автономії (зокрема, фінансової), трансферу технологій, створення інноваційних підприємств, організації дуальної форми освіти, інституціонального стратегування інтернаціоналізації, а також розпорядження майном та отриманими доходами. Від громадського сектору очікується ґрунтовна організація та систематичне здійснення громадського моніторингу у сферах вищої освіти й науки. Отже, доцільно говорити про трансформацію ролей стейкхолдерів: від регуляторів до мотиваторів (органи державної влади), від споживачів до експертів із моніторингу (громадський сектор), від інвесторів до партнерів (підприємницький сектор), від бюджетних організацій до повноправних економічних суб'єктів (заклади вищої освіти).

Підсумовуючи, можемо відзначити, що інтегрована модель конкурентоспроможної вищої освіти враховує принципи відповідності навчання потребам особистості, суспільства та держави; якості та доброчесності; становлення демократичного підходу; задоволення освітніх потреб студентів відповідно до їхніх інтересів і здібностей; мобільності підготовки фахівців щодо задоволення вимог ринку праці. Впровадження запропонованої у статті концепції інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти за концепцією Quadruple Helix створить передумови для розв'язання важливої проблеми узгодження інтересів та діяльності суб'єктів секторів вищої освіти, бізнесу, держави, громадськості за рахунок активізації процесів комерціалізації та трансферу знань і технологій у реальний сектор економіки. Окрім того, завдяки вагомому опосередкованому впливу на регіональний розвиток, кластеризацію та професіоналізацію вищої освіти очікувані ефекти: по-перше, дадуть змогу забезпечити наповнення бюджетів вищих навчальних закладів; по-друге, сприятимуть модернізації діяльності економічних суб'єктів за рахунок упровадження інновацій і, відповідно, підвищенню рівня їхньої конкурентоспроможності на відповідних ринках; по-третє, створюватимуть передумови для інноваційного розвитку національної економіки; по-четверте, сприятимуть підвищенню показників працевлаштування випускників як результату розбудови стабільних партнерських відносин між університетами та підприємствами на засадах взаємної вигоди та довгостроковості, а також завдяки вдосконаленню підходів до формування професійно важливих компетенцій у позааудиторній роботі зі студентами. Пропоновані у статті концептуальні положення ґрунтуються на провідному світовому досвіді, передбачають адаптацію найкращих практик до національних, соціально-економічних і культурних особливостей України.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у статті запропоновано концептуальні засади розроблення й імплементації інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти за концепцією Quadruple Helix. Пропонована модель включає економічний, педагогічний та управлінський блоки та орієнтована на підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в Україні шляхом посилення її інтернаціоналізації, забезпечення інклюзивного підходу до навчання (особливо в частині професійної освіти) та інтеграції до інноваційних бізнес-ланцюжків.

Очікуваним результатом упровадження розробленої інтегрованої моделі є вирішення проблеми низької конкурентоспроможності вищої освіти в Україні, її обмеженої привабливості для споживачів, бізнесу та міжнародних партнерів. До непрямих очікуваних результатів віднесено: 1) стимулювання регіонального інноваційного розвитку, що базується на знаннях та компетен-

ціях; 2) досягнення синергетичних ефектів поширення результатів співпраці бізнесу – влади – освіти – суспільства на інші галузі економіки України (зокрема, знаннево- та технологічно-інтенсивні); 3) розширення компетенційної бази студентів за рахунок нетрадиційних форм навчання, що підвищить їхні спроможності та мотивацію до праці; 4) зміцнення міжнародних наукових зв'язків; 5) вирішення проблеми фінансової автономії університетів і підвищення їхньої спроможності до оновлення дослідницької інфраструктури та запрошення провідних наукових кадрів.

Перспектива подальших досліджень полягає у конкретизації підходів до вдосконалення механізмів інтернаціоналізації, комерціалізації, соціалізації та інтеграції вищої освіти України в чотирикутник «освіта – уряд – бізнес – споживачі/суспільство» (за концепцією Quadruple Helix) та до європейського науково-освітнього простору.

1. Антонюк Л.Л., Сацук В.І. Концепції міжнародної конкурентоспроможності університетів. URL: http://meim.kneu.edu.ua/get_file.php?id=2292 (дата звернення: 19.07.2019).

2. Дебич М.А. Інтернаціоналізація вищої освіти: світовий досвід : монографія. Суми : Університетська книга, 2017. 291 с.

3. Сбруєва А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу. Вища освіта України. 2013. № 3. С. 89–95.

4. The professional value of Erasmus mobility / O. Bracht et al. Final report presented to the European Commission – DG Education and Culture. 2006. URL: http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc922_en.htm. (дата звернення: 19.07.2019).

5. Carayannis E.G., Campbell D.F. 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International Journal of Technology Management*. 2009. № 46(3–4). P. 201–234.

6. Etzkowitz H. The Dynamics of Innovation: From National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of University-Industry-Government Relations. *Research Policy*. 2000. № 29(2). P. 109–123.

7. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs / R. Helms et al. Washington, DC : American Council on Education, 2015. URL: <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf>. (дата звернення: 19.07.2019).

8. Hudzik J. Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization. *International Higher Education*. 2015. № 83. P. 5–7.

9. Kehm B.M., Teichler U. Research on Internationalisation in Higher Education. *Journal of Studies in International Education*. 2007. № 11(3/4). P. 260–273.

10. Knoster T. Leading and Managing Complex Change. Presentation in TASH Conference. 1991. Washington, D.C.

1. Antoniuk L.L., Satsiyk V.I. (2015) Kontseptsii mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti universytetiv [Concepts of International Competitiveness of Universities] URL: http://meim.kneu.edu.ua/get_file.php?id=2292

2. Debych M. A. (2017) Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity : svitovi dosvid [Internationalization of higher education: world experience] Sumy : Universytetska knyha. 291 s.

3. Sbrueva A. (2013) Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity : priorytety kompleksnoi stratehii Yevropeiskoho Soiuzu [Internationalization of higher education: the priorities of a comprehensive strategy of the European Union] Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine]. № 3. S. 89–95.

4. Bracht O. & Engel C., Janson K., Over A., Schomburg H., Teichler U. (2006) The professional value of Erasmus mobility. Final report presented to the European Commission – DG Education and Culture. URL: http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc922_en.htm

5. Carayannis E. G., & Campbell D. F. (2009) 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International Journal of Technology Management*. № 46(3-4). P. 201-234.

6. Etzkowitz H. (2000) The Dynamics of Innovation: From National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of University-Industry-Government Relations. *Research Policy*. № 29 (2). P. 109-123.

7. Helms R., Rumbley L., Brajkovic L. & Mihut G. (2015) Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. Washington, DC : American Council on Education. 2015. URL: <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf>

8. Hudzik J. (2015) Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization. *International Higher Education*. № (83). P. 5-7.

9. Kehm B. M., Teichler U. (2007). Research on Internationalisation in Higher Education. *Journal of Studies in International Education*. № 11 (3/4). P. 260–273

10. Knoster T. (1991) Leading and Managing Complex Change. Presentation in TASH Conference. 1991. Washington, D.C.

E-mail: nateco@meta.ua